

System- og aktørføresetnader for auka opplæringskvalitet og redusert spesialundervisning

System for styrka læring

Sogndal
04.11.11

Marit Mjøs
Spesialpedagog / PhD

Kva grunnlag har eg for dette?

- Erfaring som lærar og spesialpedagog
- Dr.gradsprosjekt frå 2007: *Spesialpedagogens rolle i dagens skole.*
- Rettleiing i fleire kommunale utviklingsprosjekt;
  - Bergen, Os, Vaksdal, Stord, Sula, Rennesøy
  - Felles for prosjekta
    - Eit ønskje om å redusere omfanget av spesialundervisninga, oftast med bakgrunn i politiske vedtak
    - Fokus på kvaliteten i heile opplæringa
    - Omfatta alle lærarar, skuleleiinga, PPT og opplæringsansvarleg på kommunenivå.
    - Fleire stader deltok kommunepolitikarar og

Påstand

- Fokus må vere på den totale opplæringskvaliteten, sekundært på omfanget av spesialundervisninga
- Redusert bruk av spesialundervisning krev meir spesialpedagogisk kompetanse
- Ein samordna innsats i kommunen er nødvendig for å redusere omfanget av spesialundervisninga

Agenda

1. Opplæringskvalitet

- Sentrale omgrep og prinsipp i opplæringa
- Kvalitet i relasjon til sentrale prinsipp
- Dilemma og utfordringar

2. Felles utfordringar

- Aktørane
- Institusjonane
- Samarbeid og samanheng

Kva er opplæringskvalitet?

Eit normativt spørsmål?

Eit politisk spørsmål?

Eit pedagogisk spørsmål?

Forholdet mellom opplæring og læring?

Kvalitet i høve struktur – prosess - resultat?

Kva for resultat?

Kan kvalitet målast? Korleis og når?

Indikatorar på kvalitet? Mål og midlar?

Opplæringskvalitet - lovverket

- § 1-1. *Formålet med opplæringa*
- § 1-3. *Tilpassa opplæring og tidleg innsats*
- § 9a-1. Alle elevar i grunnskolar og vidaregåande skolar har rett til eit godt fysisk og psykososialt miljø som fremjar helse, trivsel og læring.

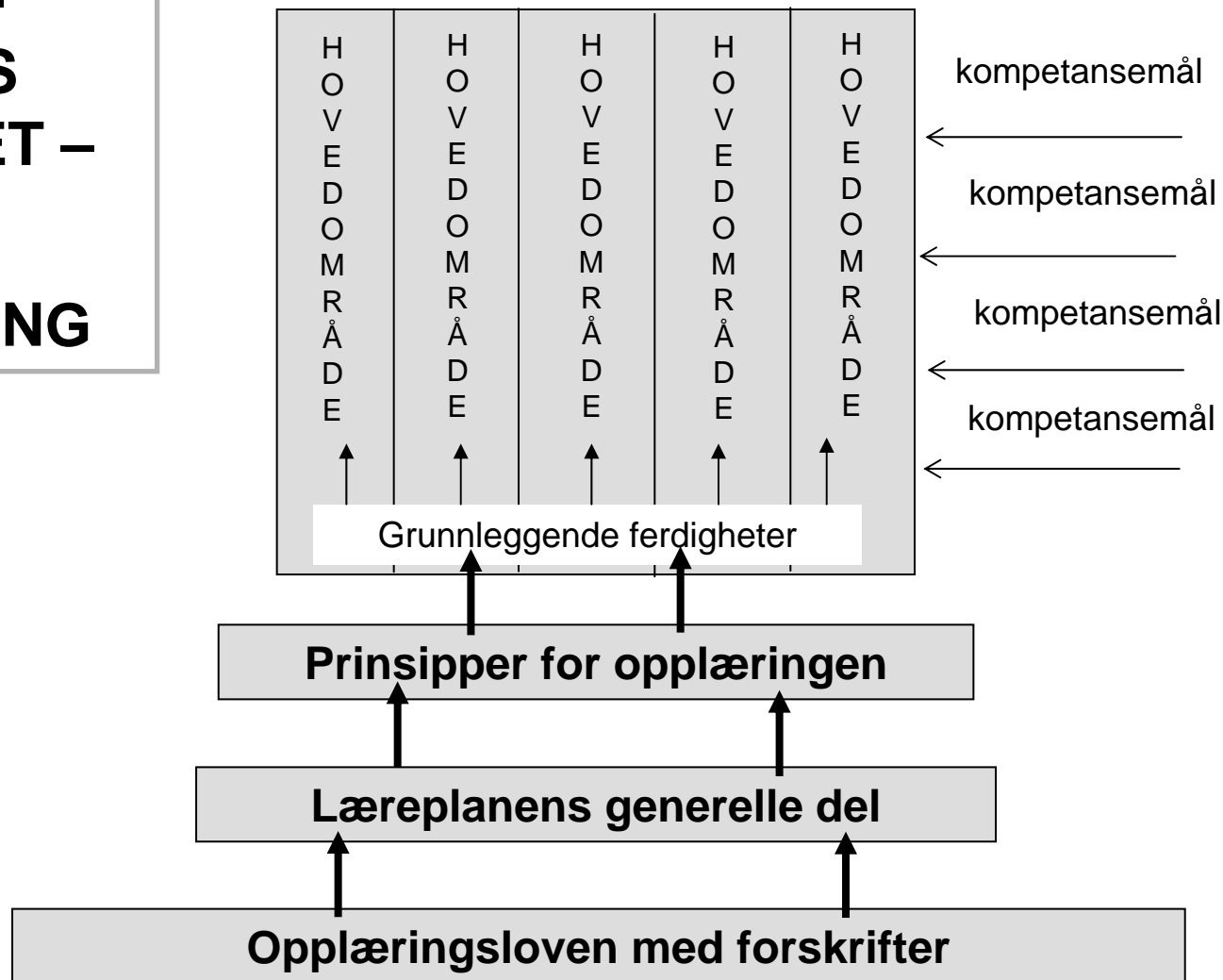

”Alle elevar skal i arbeidet med faga få møte utfordringar som gir dei noko å strekkje seg mot, og som dei kan meistre på eiga hand eller saman med andre. Det gjeld også elevar med særlege vanskar eller særlege evner og talent på ulike område.”

(Prinsipp for opplæringa)

**KUNN-
SKAPS
LØFTET –
OPP-
BYGNING**

Læreplaner for fag

Sentrale omgrep og prinsipp

- Likeverdig opplæring
- Inkluderande opplæring
- Tilpassa opplæring
- Ordinær opplæring – spesialundervisning
- Tilfredsstillande læringsutbytte
- Forsvarleg opplæring

Tilpasset opplæring – et politisk begrep med varierende innhold

1. Tilpasset opplæring **som integrering** (1975-1990)
2. Tilpasset opplæring **som inkludering** (1990-1996)
3. Tilpasset opplæring **som individualisering** (1996-2005)
4. Tilpasset opplæring **som læringsfellesskap og undervisningskvalitet** (2005-?)

(Jenssen og Lillejord, 2009)

Begrepet tilpasset opplæring

Skiftet innhold gjennom tidene –

- Er framstilt samtidig som *formål, prinsipp og virkemiddel*
- Brukes til å beskrive forhold som gjelder både *strukturer, prosesser og resultater*
- I dag legges det større vekt på kvalitet i undervisningen og læringsutbytte

Det medfører at

- skolen må spørre seg selv om hva som er kvalitet når det gjelder tilpasset opplæring og hva som skal regnes som et godt læringsutbytte
- skolen må bestemme hvilke prosesser organisasjonen vil ta i bruk for å nå de målene den har satt seg

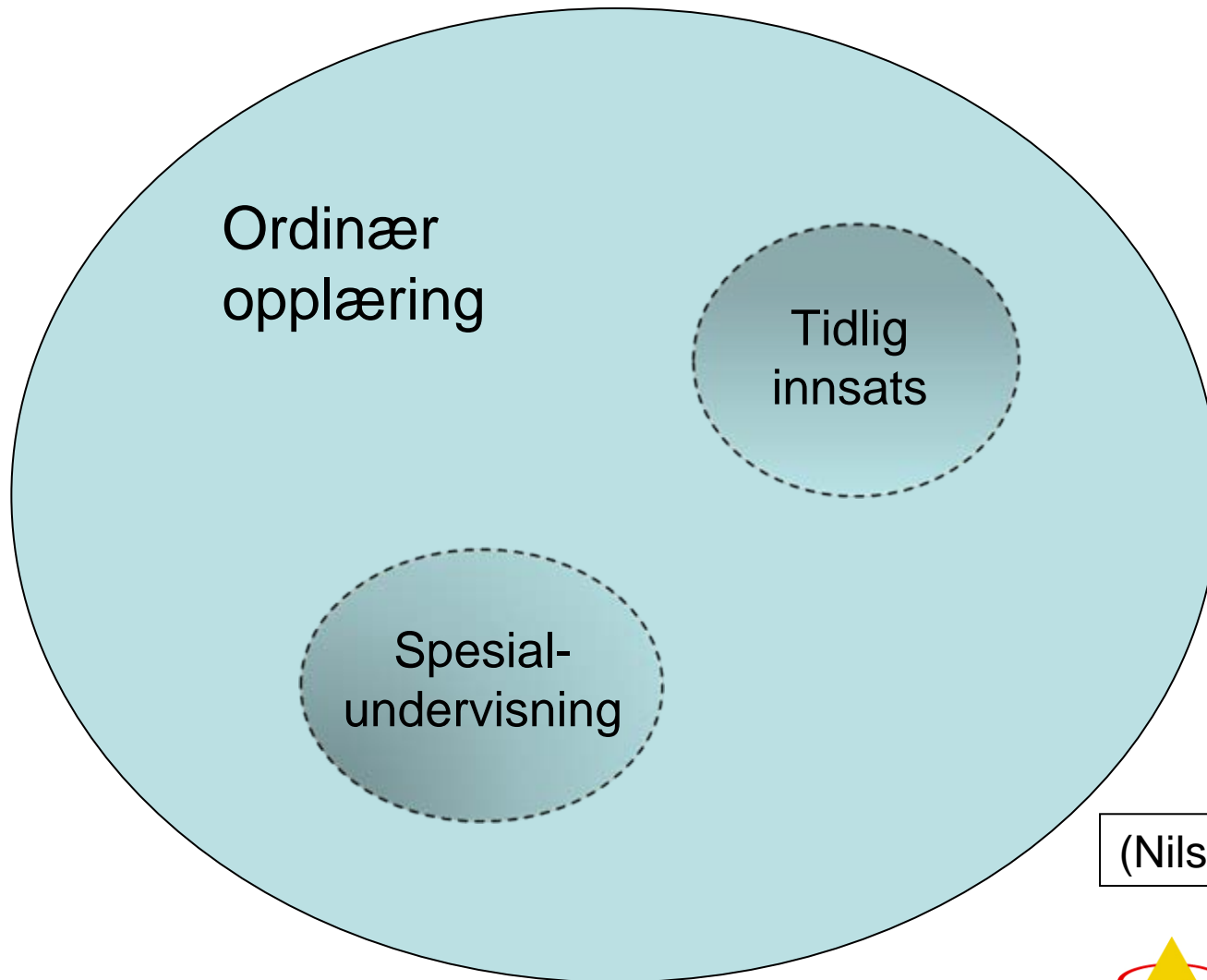
(Jenssen, 2011)

Samtidig og derfor ....

- Dagens rammeverk for grunnskolen har gitt den enkelte skole økt frihet og ansvar for å gi tilpasset opplæring et praktisk innhold.
- Det innebærer at det kollektive ansvaret for den enkelte skoles samlede oppgaver har økt. Myndighetene stiller større krav enn tidligere til samarbeid mellom lærere og ledere og til samarbeid lærerne imellom.
- OECD: norske skoleledere engasjerer seg for lite i utviklingen av god klasseromspraksis

(Jenssen, 2011)

Tilpasset opplæring i dagens skole

(Nilsen, 2011)

Aktuelle utdanningspolitiske utfordringer

- Økt tilpasning innenfor ordinær undervisning.
- Spesialundervisning som ledd i tilpasset opplæring.
- Redusert bruk av spesialundervisning.
- Styrket kvalitet i spesialundervisningen.
- Bedre koordinering av spesialundervisning og ordinær undervisning.

Kvifor auker spesialundervisninga?

”Det kan diskuteres hvorvidt økningen i spesialundervisning er en positiv utvikling fordi det **tar elevenes rettigheter på alvor**, eller om den er negativ hvis skolene bruker den som en **utstøtingsmekanisme for å gjøre klasserommene mer homogene** – eller om behovet ganske enkelt reelt sett er økt. Økningen i spesialundervisning kan også ses i sammenheng med de senere års **fokus på elevenes læringsutbytte, økt bevissthet om elevenes rettigheter og mer kompetanse om feltet.**”

(Nøkkeltallsrapport 2010, KS)

Spesialundervisning er så mangt

Spesialundervisning gjennomføres

- *på så ulike måter*
- *under så ulike betingelser*
- *av så mange forskjellige lærere*
- *med så forskjellig bakgrunn og kompetanse –
og overfor så mange forskjellige elever med ulike
arter, omfang og til dels også kombinasjoner av
vansker og opplæringsbehov.*

**Spesialundervisning er med andre ord ingen
enhetlig størrelse.**

(Nilsen 2004)

Spesialundervisning definert ved tre delvis overlappende kriterier

- Undervisning for elever som ifølge sakkyndig tilråding ikke får sine behov dekket ved vanlig tilpasset undervisning.
- Undervisning som finansieres gjennom særskilt tildelte ressurser.
- Undervisning som er spesielt tilrettelagt og som krever spesiell kompetanse.

(Skaalvik & Fossen, 1995)

Kvifor spesialundervisning?

En elev vil kunne defineres som spesialundervisningstrengende dersom

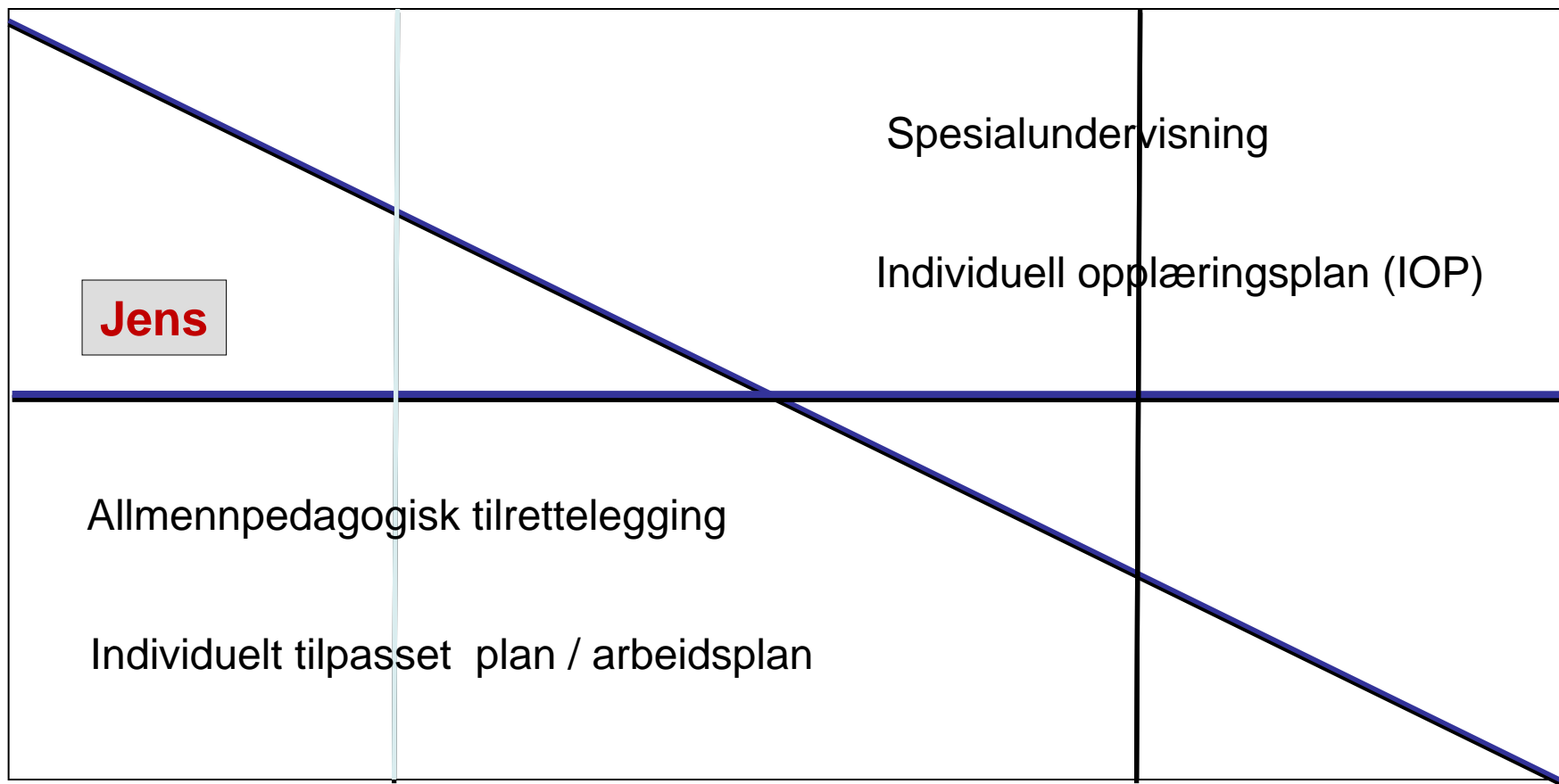
- Han har en funksjonshemming som gjør at han trenger særskilt tilrettelagt undervisning
- Han er en pedagogisk utfordring utover det læreren føler at han har kompetanse til å takle
- Han er i et system som ikke er fleksibelt nok til å omstrukturere seg
- Han er i et system som ikke har nok ressurser til å løse pålagte oppgaver

(Skaalvik & Fossen, 1995)

Behov for spesialundervisning er relativt

Skole A

Skole B

(Aarnes 2003, s. 35)

Tilpasset opplæring og spesialundervisning
***Omvendt proporsjonale
eller
gjensidig uavhengige størrelser?***

Paradoksale prosesser?
Individualisering av kollektive behov
—
***Kollektivisering av individuelle
ressurser***

(Fylling, 2008)

Læring og fellesskap - opplæringskvalitet

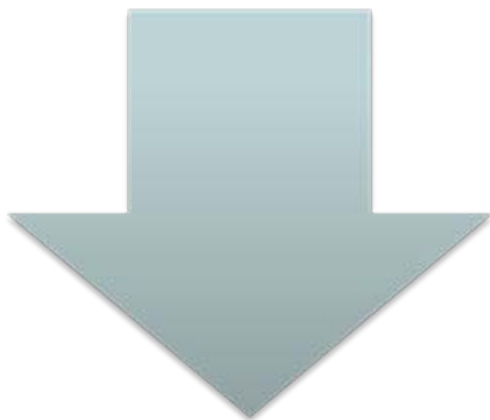
”Ettersom de fleste elever får spesialundervisning bare i en del av sin totale undervisningstid, og ved fagvansker ofte bare i en del av timene i faget, vil deres faglige utbytte avhenge både av spesialundervisningen og den vanlige undervisningen, og av hvordan samspillet mellom disse formene for undervisning fungerer. Vi vet at begge deler varierer veldig mye i kvalitet, og at vanlig undervisning gjennomgående preges av mangel på individuell tilpasning.”

(Nilsen, 2004)

Dette tilsier at .....

- Kvalitetskrav til tilpasset opplæring generelt blir sentralt
- Overlappende kvalitetskrav til ordinær undervisning og spesialundervisning
- Organisering av spesialundervisningen må henge sammen med organisering av den ordinære undervisningen
- Lærere må samarbeide om planlegging og gjennomføring av all undervisning
- Spesialpedagogisk kompetanse må benyttes i planlegging av den totale undervisningen for en gruppe elever

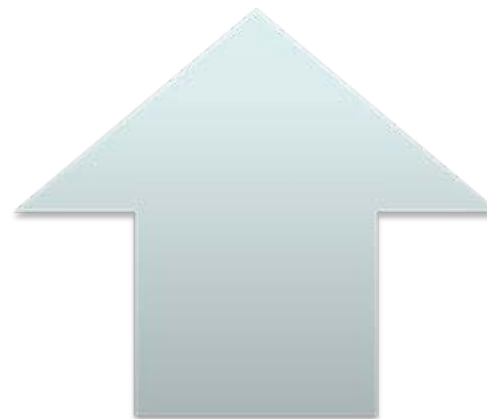
NOU 2009:18 Hovedkonklusjon...

".. forbedring av de allmenne ordningene er det viktigste grepet overfor barn, unge og voksne med særskilte behov."

"... det er nødvendig med spesialisert kompetanse knyttet til hvordan det må tilrettelegges for at læring skal skje for hele mangfoldet."

Spesialpedagogikkens "alfa og omega"

**Individrettet
spesialpedagogikk**

**Inkluderingsorientert
spesialpedagogikk**

"Syn for hver enkelt"

"Rom for alle"

Praksis vil i stor grad dreie seg om tilrettelegging på prioriterte områder for den enkelte. Det legges særlig vekt på å klargjøre og forstå den enkelte elevs særskilte behov og læreforutsetninger.

Praksis vil i stor grad dreie seg om å skape muligheter for berikende variasjoner innenfor et fellesskap. Det legges særlig vekt på å styrke skolens kapasitet for å romme og gi fellesskap for elever med ulik læringsatferd.

Spesialpedagogens oppgaver

”Spesialpedagoger skal på den ene siden hjelpe barn og unge med å tilpasse seg en situasjon eller institusjon, og på den andre siden ha kunnskap om hvordan sette inn tiltak på systemnivå, slik at barnehage og skole tilpasser seg de barna og elevene som går der.”

(NOU 2009:18)

Tilpasset opplæring

Tilpasning
av eleven?

Tilpasning
for eleven?

Kva er spesialpedagogikkens oppgåve?

*”Signalene går ut på at spesialpedagogikken skal være innrettet mot å oppfylle skolens behov og krav. Profesjonen oppfyller sitt samfunnsoppdrag ved å bistå skolen i å forbedre sine resultater og nå høyere opp på internasjonale rankinglister. **Spesialpedagogikken blir tillagt to hovedoppgaver: å ta seg av lese-skrivevansker og ordne opp med bråk og uro i skolen.** Det er to nøkkelinnganger til at Norge skal kunne hevde seg i den internasjonale skolekonkurransen. Ideologien om inkludering og tilpasset opplæring danner en passende kledelig ramme om spesialpedagogikkens fremtidige oppdrag.*

Med dette blir spesialpedagogikken som fag forsøkt redusert til en type støttedisciplin for skolen.”

(Simonsen, 2010)

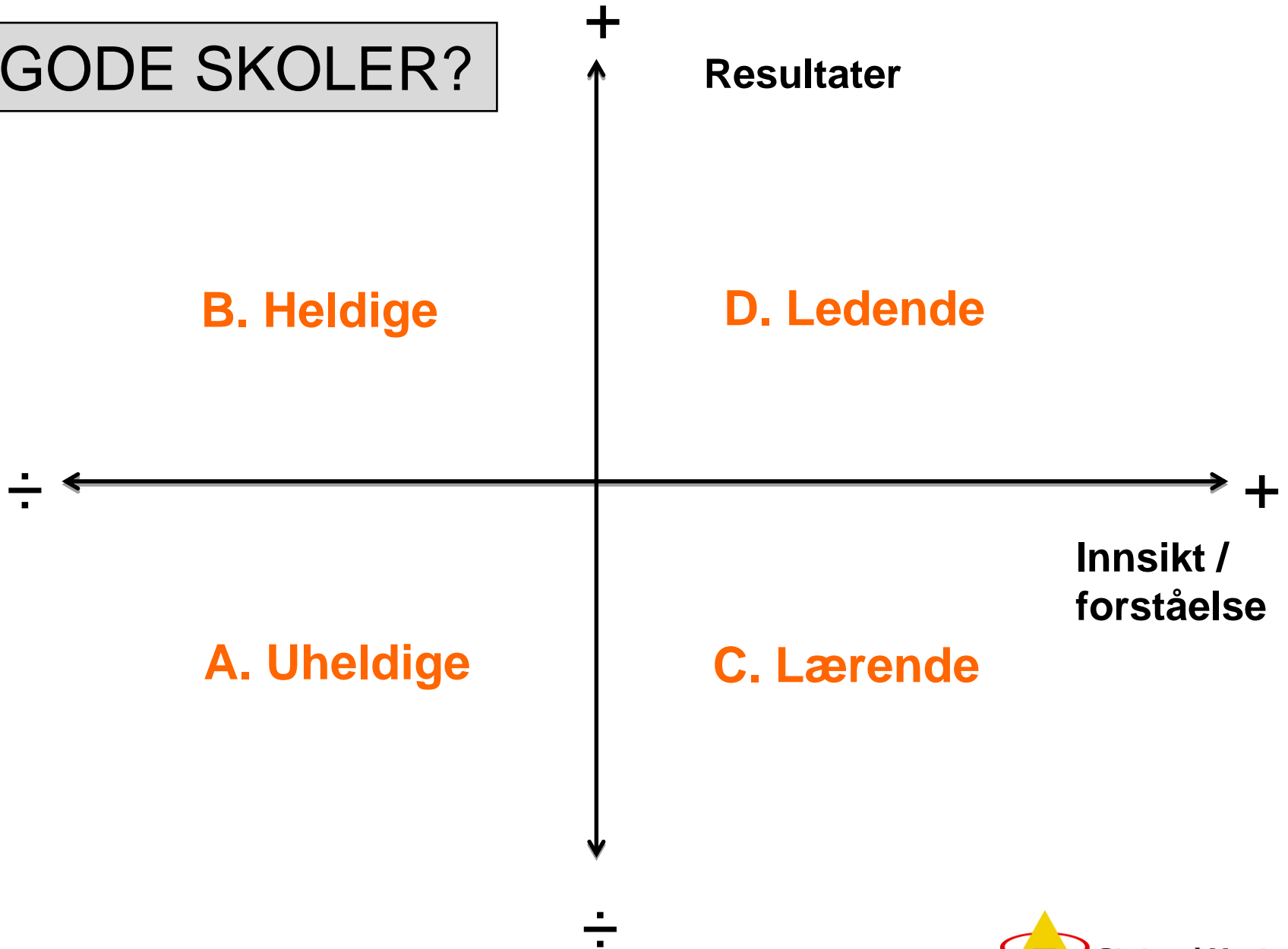
Et etisk dilemma?

"... bland de upptäckter vi gjorde var att det i själva verket var skolan med dess bedömningssystem som faktiskt gjorde det omöjligt för vissa elever att nå målen." .. "kan det vara rimligt att en obligatorisk skola har rätt att underkänna sina elever? Eller för att uttrycka det på ett annat sätt: Kan man tvinga barn att gå til en skola där deras bristande förutsättningar gör det omöjligt att bli godkänd."

"Skolan ställer krav och eleverna ges rett att klaga om de inte klarar av att uppfylla dem. Risken er att vi kommer allt längre från de tankegångar som låg bakom idén om att det var skolans ansvar att eleven skulle nå framgång."

(Persson, 2010)

GODE SKOLER?

Rammeplan for barnehagen

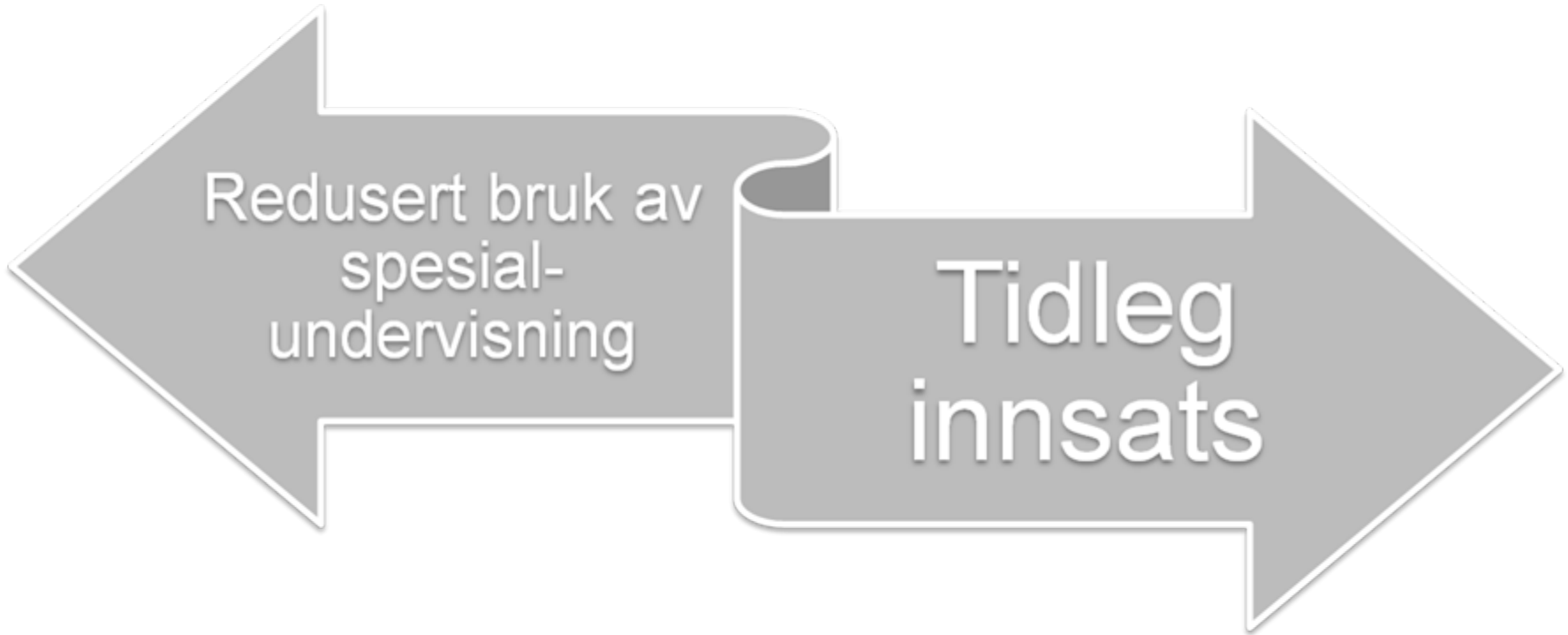
- For å lette barnehagens planlegging av et variert og allsidig pedagogisk tilbud, er barnehagens innhold delt inn i sju fagområder som er sentrale for opplevelse, utforskning og læring. Fagområdene er i stor grad de samme som barn senere møter som fag i skolen. Gode opplevelser, erfaringer og læring innenfor disse områdene i barnehagen vil kunne gi barn et positivt forhold til fagene og motivasjon for å lære mer.
- Lærestoff, arbeidsmåter, utstyr og organisering må legges til rette med tanke på barns ulike behov. Alle skal få like muligheter til å møte utfordringer som svarer til deres utviklingsnivå. Noen barn vil trenge spesialpedagogisk hjelp, jfr. kap 5.

Fagområdene i barnehagen

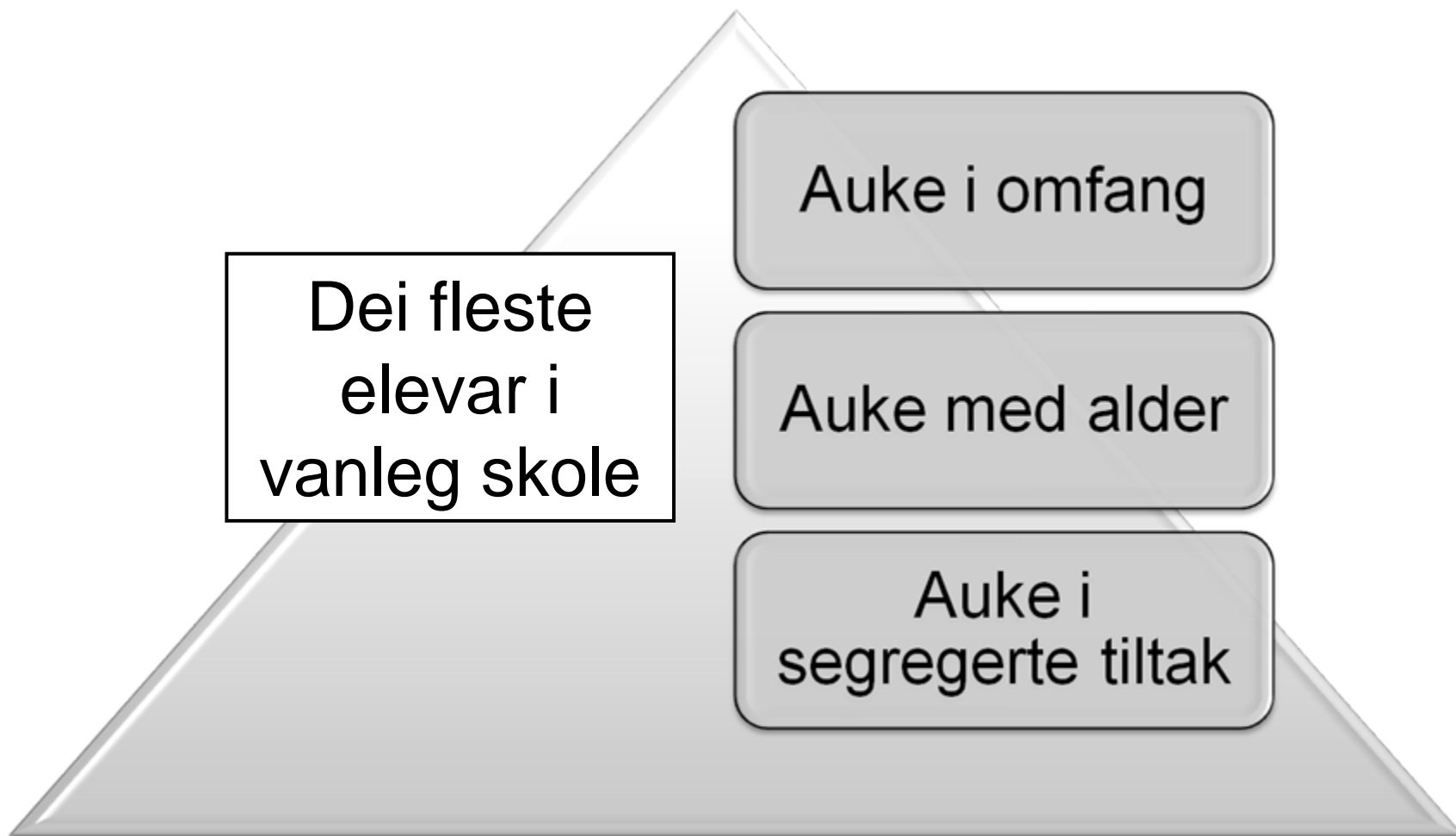
- 1.** Kommunikasjon, språk og tekst
- 2.** Kropp, bevegelse og helse
- 3.** Kunst, kultur og kreativitet
- 4.** Natur, miljø og teknikk
- 5.** Etikk, religion og filosofi
- 6.** Nærmiljø og samfunn
- 7.** Antall, rom og form

Korleis heng dette saman?

Spesialundervisninga i Noreg i dag

Utviklinga av ein felles skole

Ein skole for "alle og enhver"

Andre tiltak for "de andre"

Ein

inkluderande

skole med

tilpassa

opplæring

for alle

Semje (?) om at ....

Rettane er på plass

Ressursane vil ikkje auke

Kompetanse er det kritiske!

Pedagogisk kompetanse - utvikling og utfordringar

Allmennpedagogikk

Spesialpedagogikk

Allmenn-
pedagogikk

Spesial-
pedagogikk

Opplæringskvalitet i ein skole for alle

- Skreddarsaum
- Målsaum
- Hyllevare

Aktuelle utfordringer for spesialpedagogikken

- Omforme etablert spesialpedagogisk praksis til allmennpedagogiske utfordringer
- Utvikle pedagogers forestilling om praksis i klasserommet
- Utvikle spesialpedagogers forståelse av seg selv og sitt virke som del av en inkluderende praksis

(Håstein & Werner, 2004)

Spesialpedagogikkens rolle i en inkluderende skole

- Alle lærere trenger noe spesialpedagogisk kompetanse.
- Spesialpedager er flinkere med tilpasset opplæring enn allmennpedagoger.
- **Nytteverdien av den spesialpedagogiske kompetansen avhenger av hvordan den blir brukt.**

(Mjøs, 2007)

Spesialpedagogens rolle i ein inkluderande skole

- Inngår som likeverdig deltakar i team omkring ordinære elevgrupper.
- Knyttast både til "skreddarsaum" og "målsaum".
- Bidrar til at "skreddarsaum" og "målsaum" vert ein naturleg del av "hyllevaren".

Unison enighet om at

- Ledelsens kompetanse og holdning er avgjørende for en inkluderende praksis.
- En inkluderende skole forutsetter felles holdninger og åpne samarbeidsformer på skolen.
- Spesialpedagoger og allmennpedagoger må lære av hverandre dersom vi skal lykkes med tilpasset opplæring.

(Mjøs, 2007)

Skolens kvalitet betyr mye – lærerens dyktighet enda mer

- Fra et *input-output-paradigme*: ”Hva du kommer med til skolen bestemmer hva du kan få ut av den, og hva du kan gå ut av den med.”
- Til et *prosess-produkt-paradigme*: Fokus på forholdet mellom opplæringsprosesser som lærerens arbeidsmåter, læremidler, opplæringsorganisering, -stil, -strategier, -metoder og elevenes læring.
- => rundt 45% av prestasjonsforskjellene kan forklares gjennom skolerelaterte faktorer; *skolen og rektor, vennerelasjoner og læreren*.
- Hele 30% kan tilskrives læreren.

(Hattie 2009, Øzerk 2011)

Inkluderende opplæring og effektiv klasseromspraksis i Europa

European Agency for Development in Special Needs Education:

- Samarbeidsorientert opplæring
- Alternative læringsstrategier
- Samarbeidsorientert læring
- Problemløsning i fellesskap
- Heterogen gruppering
- Effektiv opplæring
- Opplæring i basemiljøer

(Meijer 2005)

Ulike utfordringer i forhold til inkludering og tilpasset opplæring

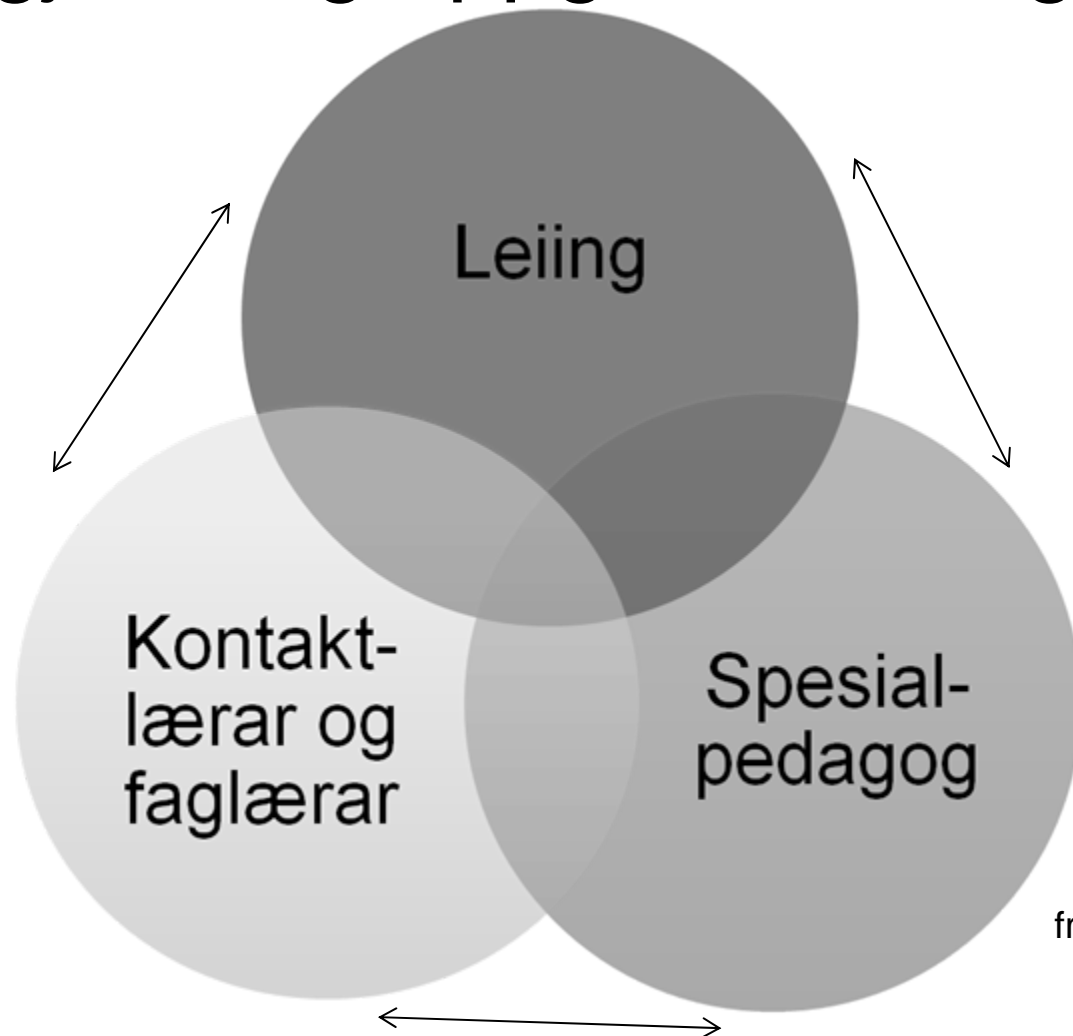
innebærer en praksis som kan forstås i lys av begrepet ***intensive teknologier***

Kjennetegn:

- høy oppgavevariasjon
- lav analyserbarhet
- betinger at to eller flere personers ekspertise samordnes til et skreddersydd produkt

(Mjøs, 2007 etter
Thompson, 1971; Hatch, 2001)

Intensive teknologier og gjensidig oppgaveavhengighet

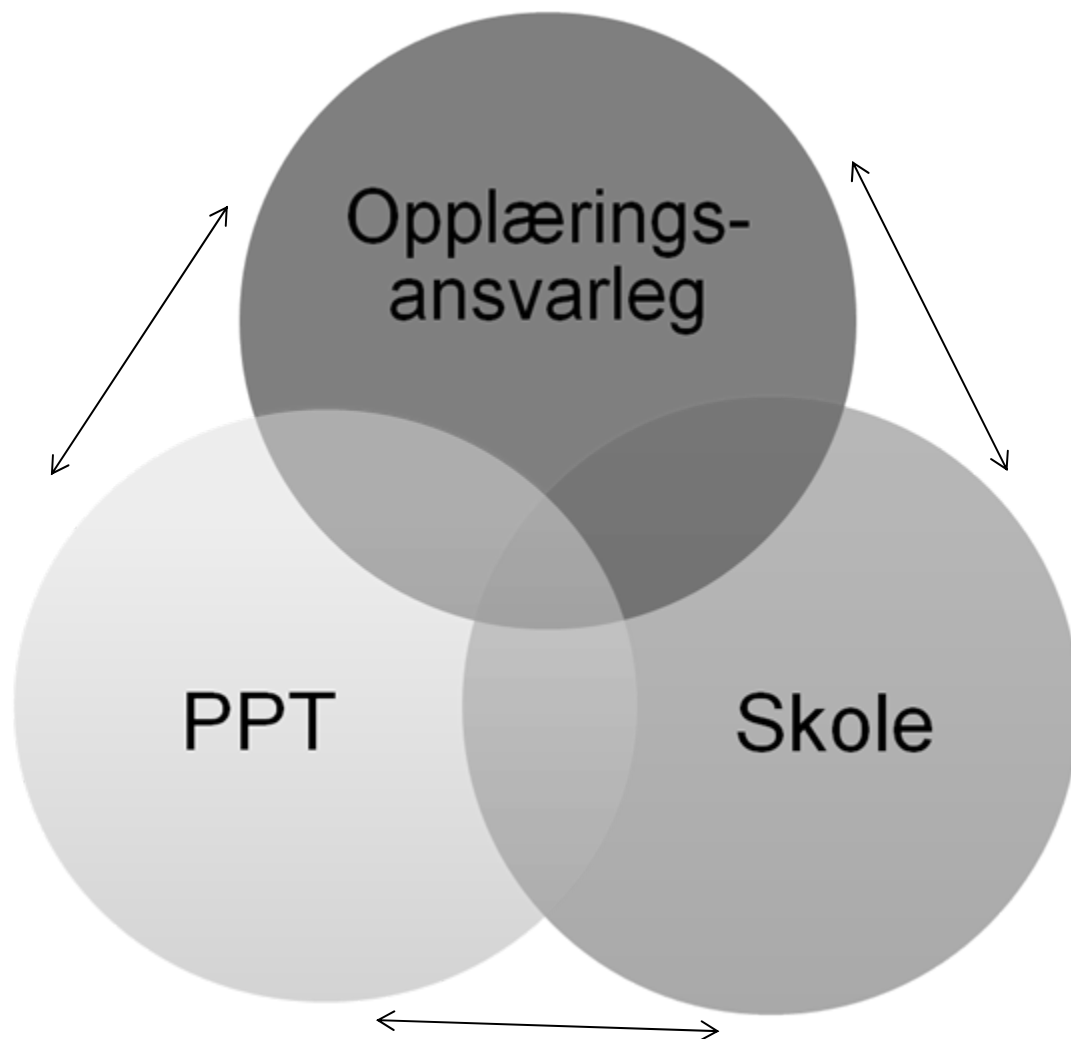
(Mjøs 2007,
fritt etter Thompson 1971)

Sakkunnig arbeid i eit systemperspektiv

- Vurdering av det ordinære opplæringstilbodet
- Tilråding knytt til det ordinære tilbodet
- Ressursdisponeringa på skolane?
- Disponering av spesialpedagogisk kompetanse i kommunane og i einingane?
- Kompetanseutvikling i kommunane og i einingane?
- Ressurstilodelingsmodellane i kommunane?
- Samarbeid med barnehagane?

Gjensidig oppgaveavhengighet

Premisser/rammer for opplæringskvalitet

Administrative rammebetingelser

- Organisering
- Rutiner
- Ressurser
- Kompetanse

Tilrettelegging for
tilpasset opplæring
som sikrer alle
elever både læring
og inkludering.

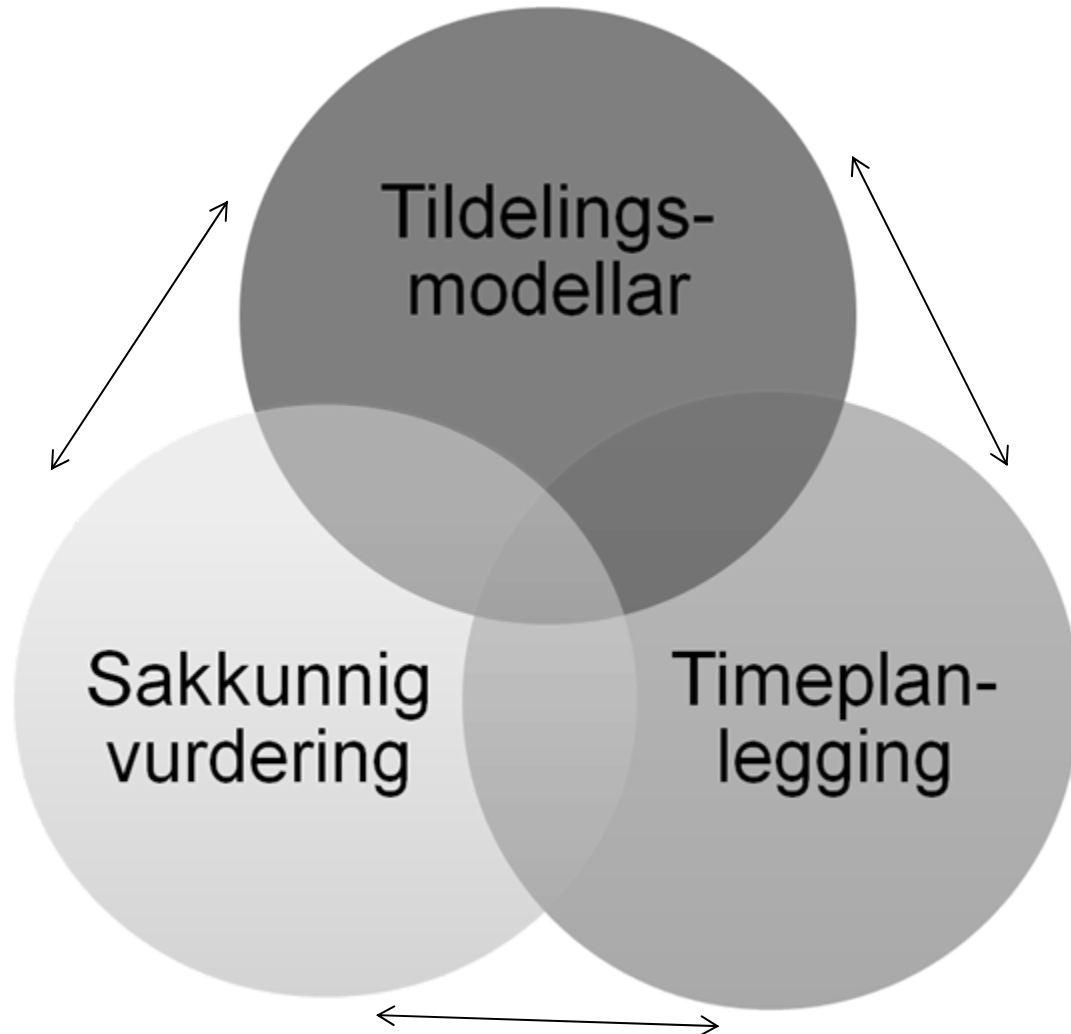
(fritt etter Holck,
2004 og 2009)

Ulike former for kvalitetsarbeid

- Ei **systematisk** tilnærming legg vekt på kvalitets-*system* med lineære planar for bruk av testar, brukarundersøkingar og resultatinformasjon.
- Ei **systemisk** tilnærming legg meir vekt på kvalitets-*arbeid* med beskrivingar av dialog og samhandling på tvers av tradisjonelle hierarkiske nivå for å etablere kunnskapsutviklande prosessar. **Både profesjonsgruppa, administrasjonen og politikarane inngår då som *medskapande* deltakarar i kvalitetsarbeidet, og det bidrar til at dei evnar å kombinere *kontrollorienterte, vedtaksorienterte, opplæringsorienterte og prosessorienterte* strategiar.**

(Roald, 2010)

Gjensidig oppgaveavhengighet

En "gordisk knute"

Radikal inngripen som omfatter flere nivåer, instanser og aktører og innebærer endringer i kommunens og skolens

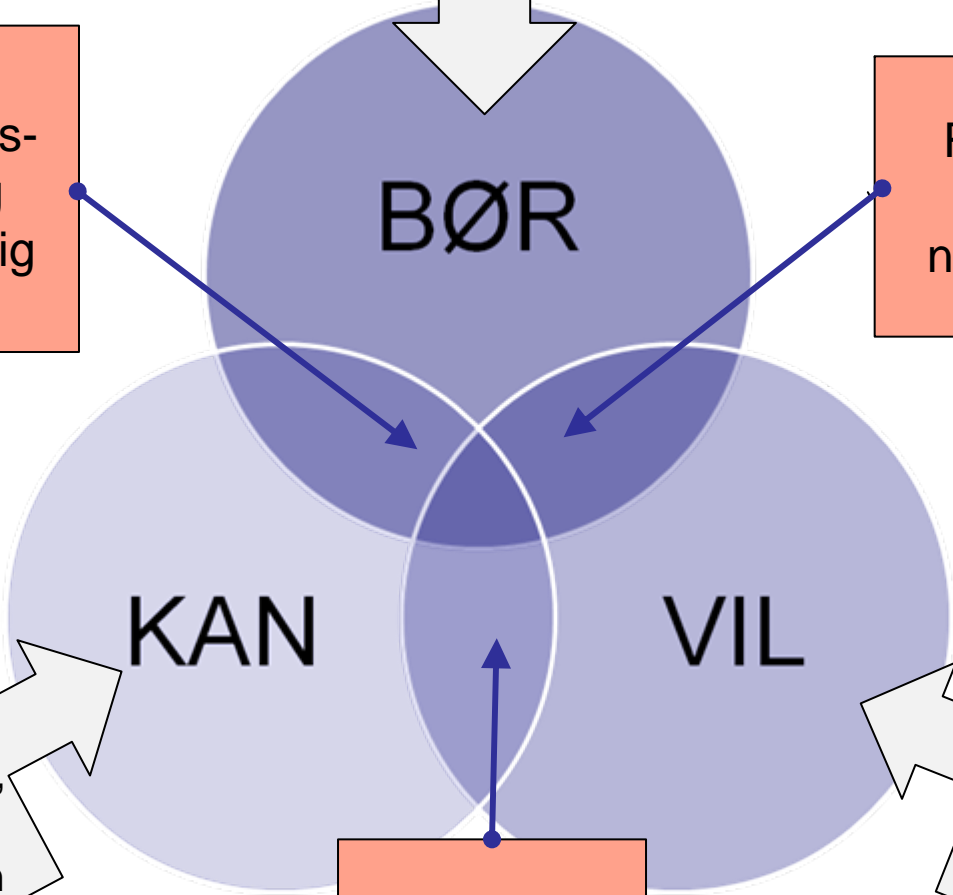
- **Struktur** (fysisk og sosial)
- **Teori** (kultur – verdier, holdninger, oppfatninger)
- **Teknologi** (arb.måter, metoder, planer, program o.l.)

Richard Nilsen,
Autismeforeningen,
Hordaland

Brukernes
behov og
ønsker

Holdnings-
endring
nødvendig

Ressurs-
utvikling
nødvendig

Ressurser,
kompetanse,
økonomi og
organisasjon

Holdninger

Gal retning

marit.mjos@statped.no

Erfaringar med slike utviklingsprosjekt

- Må forankrast på kommunenivå
- Må gå over tid
- Bør ikkje vere i konkurranse med andre utviklingsprosjekt
- Bør inkludere politikarar
- Må inkludere PPT og skuleleiarar
- Alle lærarane må involverast
- Bør knyttast til lærarane sin daglege praksis
- Må omfatte haldningsarbeid

Hovudstrategiar i Meld St 18:

1. Fange opp – følge opp
2. Målrettet kompetanse – styrket utbytte
3. Samarbeid og samordning – bedre gjennomføring

”Den viktigste av alle pedagogiske oppgaver er å formidle til barn og unge at de stadig er i utvikling, slik at de får tillit til egne evner.”

(Læreplanen, generell del)